

1957-ben azt tapasztalta, hogy akkorra a dombot már majdnem teljesen elhordták.⁴⁹

A Kopolyára temetkező vatyai közösség települése a közelben volt. 2000-ben a Fatelep bővítésével kapcsolatos feltárás során vatyai edénytöredékek is előkerültek. A kisszámú lelet arra utal, hogy itt a település kevésbé intenzív részével számolhatunk.

A vatyai, és egyben a Kárpát-medencei középső bronzkori kultúrák virágzása Kr. e. 1400 körül ért véget. A hanyatlásban a belső gazdasági és társadalmi tényezőkön, valamint a klimatikus viszonyok változásán (hűvösebbé, csapadékosabbá váló éghajlat) kívül nagy szerepet játszott az észak, északnyugat felől több hullámban érkező halomsíros kultúra népe.

Késő bronzkor

A Dunakeszi község területén korábban megtelepedő őskori népcsoportok közül a legtöbb információval a késő bronzkor első felében, a Kr. e. 1500–1250 k. élt ún. halomsíros kultúráról rendelkezünk.

A Kelet-Franciaország, Németország, Csehország, Morvaország, Ausztria és a Kárpát-medence központi területein megjelenő, de régióként eltérő karakterű csoportokból álló halomsíros komplexum jellegzetes anyagi kultúrával, települési szokásokkal rendelkezett, és viszonylag egységes temetkezési rítust alkalmazott. E több százezer négyzetkilométernyi területen megmutatkozó rokonságot a kultúra régiókat átfogó gazdasági és egyben kommunikációs hálózatot fenntartó érdekközössége hozta létre. A kultúra elnevezését a temetkezési rítus egy speciális változata után kapta, amely során a halott sírja fölé földből felhordott, több esetben kő, illetve faszekerkezettel megerősített halmot emeltek, esetleg abba temették az elhunytat. E szokás ugyanakkor elsősorban a központi területekre volt jellemző: Cseh- és Németországgal, valamint Ausztriával⁵⁰ ellentétben a Kárpát-medencében már kevésbé volt elterjedt,⁵¹ itt inkább nagy kiterjedésű sík temetők létesültek.⁵²

A kultúra kialakulásának folyamata, annak mozgatórugói az ismeretanyag bővülésével napjainkban már egyre jobban körvonalazhatók. A változást elindító tényezők között elsőként a település területén korábban kimutatható középső bronzkori kultúrák, csoportok közötti hatalmi, gazdasági súlypont-áthelyeződés említhető meg, amely elsősorban a korábbinál nagyobb területek közötti információáramlást tett lehetővé, és csak kisebb mértékben mutathatók ki közöttük tényleges migrációs folyamatok.⁵³

⁴⁹ MNM Adattár 196.D.III.

⁵⁰ EISNER, 1933.; WILLVONSEDER, 1937.

⁵¹ CSÁNYI, 1980. 153–165.

⁵² KOVÁCS, 1975.; TROGMAYER, 1975.

⁵³ SZABÓ, 1999. 62–65.

Figyelemre méltók ugyanakkor a 2. évezred közepén kimutatható klimatikus változások. A szubboreális klímaperiódus késői fázisában (Kr. e. 1500–800 k.) mérséklődött az éghajlat kontinentális jellege, amelynek következtében lehűléssel és növekvő csapadékmennyiséggel járó, de alapvetően szélsőségektől mentes időjárás volt jellemző. Ennek eredményeképpen megemelkedett a folyók, tavak, valamint a talajvíz átlagos szintje, és ekkortól figyelhető meg a hűvös és csapadéktűrő fafajták, a ritkásabb aljnövényzettel rendelkező bükk, gyertyán előretörése, valamint az égeres, kőrises láperdők, folyó menti tölgyes-sziles ligeterdők megjelenése. Mindezen változások a korábitól eltérően az állattenyésztő-földművelő életmódnak kedveztek.⁵⁴ Egyszersmind ebben az időszakban mutatható ki az emberi aktivitáshoz kötődő erdőirtás intenzitásának növekedése is, amelynek következtében, főként az ember által lakott környezetben, első ízben megjelent a kultúrtáj.

A változások következményeként nagyjából egy időben felbomlanak a középső bronzkor időszakában még létező, régészetileg lehatárolható, zárt kulturális keretek. Ekkor képződnek a Kárpát-medence területén a kora bronzkortól induló, csaknem folyamatos megtelepedés során kialakuló, többrétegű, ún. tell települések utolsó, legfelső települési szintjei. Ez idő tájt hantolták el az e telepekhez is tartozó nagy sírszámú temetők léggésőbbi sírjait, ugyanakkor e temetkezéseknél a korábban meglévő szigorú szabályok lazulásának jelei már megmutatkoztak. Ekkor került föld alá – többnyire rituális okokból, egyben társadalmi viszonyok változását jelezve – az a nagy mennyiségű bronz- és aranytárgy-együttes, amelyek egész kincshorizontot képviselnek a bronzkori fémművesség történetében. Mindezen változásokkal párhuzamosan a nyugat-európai és délnyugat-szlovákiai területekről új népcsoportok beszüremlése is megfigyelhető. A korszakot hívja a régészettudomány egyik legjelentősebb, kelet-dunántúli lelőhelye után (Dunaújváros) koszideri időszaknak.⁵⁵

A halomsíros leletanyag nagy tömegű megjelenése azonban csak ezt követően, az ún. posztkoszideri időszaktól figyelhető meg, amikor végérvényesen megszűnik az élet a tell telepeken, illetve elhagyják azok temetőit is. Ez, és az ezt követő klasszikus periódus (Reinecke BB2-C, Kr. e. 1500–1300 k.) leletanyaga nehezen választható szét, ugyanakkor az időszak leletanyaga alapján a kultúra területi alapon két nagyobb körre bontható. Az egyik az alsó-ausztriai, dél-morva, nyugat-szlovákiai kapcsolatrendszerrel rendelkező Közép-Duna-vidéki,⁵⁶ a másik a délnyugat-szlovákiai területekkel rokon, az Alföldön regionális csoportokra (tápéi, rákóczi-falvai, hajdúbagosi) bomló Kárpát-medencei halomsíros kultúra.⁵⁷

Anyagi kultúrájának jellegzetes tárgyai a fazekasművesség termékei (csücskös peremű tálak, ívelt bordákkal díszített edények, tojásdad testű

⁵⁴ GYULAI, 1996. 177–179.

⁵⁵ BÓNA, 1959. 211–243.

⁵⁶ ILON, 1999. 239–276.; Balatonmagyaród, Balatonboglár: HORVÁTH, 1994. 219–235.

⁵⁷ TOČIK, 1964.; KOVÁCS, 1975.; KEMENCZEI, 1968. 159–187.; KOVÁCS, 1966. 159–202.

fazekak, hengeres, vagy csonkakúpos nyakú, hasán lévő fülekkel ellátott nagyméretű edények), bronzipara a védő- és támadóegyverzet jelentőségét bizonyítja (hosszútörök, nyélkorongos csákányok, nyélnyújtványos, vagy markolatlemezesszerű kardok, nyílhegyek, lándzsahegyek). A viseleti tárgyak közé tartoznak a díszített lemezkarperecek, gyűrűk, félhold és szív alakú csüngők, félgömb és kúp alakú füles, vagy átfürt pitykék, kampos végű bronzövek, szeg- vagy pecsétfejű tűk stb.

A halomsíros kultúra életének utolsó szakaszában (Reinecke BD-HA1, Kr. e. 1300–1200 k.) újabb jelentős történeti–gazdasági–társadalmi változások zajlanak szerte Európában. Bizonyos kutatók egy, a Kárpát-medencébe nyugati irányból történő erőteljes beáramlással, az urnamezős kultúra térhódításával számolnak, míg mások a helyi halomsíros alapokon történő fejlődésben látják a változások okait.⁵⁸ Ezt az időszakot a kutatók többsége a késő halomsíros-kora urnamezős névvel illeti, amely mindenképpen utal a tárgyi anyagban egyértelműen megmutató folyamatosságra. Ugyanakkor nemcsak a kor kerámia- és bronzanyagában, de a települési szokásokban és a temetkezési viszonyokban is tetten érhető egyfajta homogenizálódás, amely egyszerre tradicionális és újszerű fazekasságával, a bronzművesség ugrásszerű fejlődésével (a Dunántúlon az ún. kurdi horizont tárgytípusainak megjelenése), a hamvasztásos rítus egyeduralkodóvá válásával, erősített magaslati települések megjelenésével jár. E korszakban teremődnek meg az urnamezős kultúra gazdasági-társadalmi-történeti alapjai, ezt egyelőre kisebb, regionális, de egymással a tárgyi anyagban egyértelműen rokon vonásokat felmutató csoportok szűkebb-tágabb kapcsolatrendszere mutatja. Ekkorra tehető a Bakony magasabb tengerszint feletti magasságú zónájának intenzív betelepülése. E népesség kőgyűrűs, kőpakolásos halmok alá temetkező, a délnyugat-szlovákiai területekkel szoros kapcsolatot ápoló vezető rétege, szárnyas baltával, karddal, törrel, lándzsával temetkező harcos férfiakból és gazdag ékszermellékkel, hullámos szárú tűvel rendelkező nőkből áll.⁵⁹ Az Alföldön kimutatható hasonló irányú folyamatok a pre-Gáva időszakra datálhatók, e fejlődés egy fázissal később a Gáva kultúrkomplexum kialakulásába torkollik.⁶⁰

Dunakeszi város közigazgatási határain belüli területén, a tervszerű topográfiai kutatásoknak köszönhetően, jó néhány, erre a periódusra datálható késő bronzkori lelőhelyet tartunk nyilván, amelyek egy része szörványlelet, vagy terepbejárásból származó töredék.

Dunakeszi-Kopolyáról, az ismert középső bronzkori temető területéről síkozott peremtöredékek és egy HA-B időszakra datálható tokos balta,⁶¹ a Dunasorról egy BV periódusba tartozó tokos balta ismert.⁶²

⁵⁸ Bevándorlás: PÁTEK, 1968.; helyi fejlődés: PETRES, 1960. 17–42.; KŐSZEGI, 1988.; KEMENCZEL, 1990. 207.

⁵⁹ JANKOVITS, 1992a 3–81.; JANKOVITS, 1992b 261–343.

⁶⁰ SZABÓ, 2004. 81–113.

⁶¹ TORMA, 1993. 77. 5/3 lh.

⁶² TORMA, 1993. 85. 5/20 lh.

Az Óceán-árokknak a településtől délre elhelyezkedő szakaszán ugyanakkor intenzív megtelepedés nyomai körvonalazódnak. A bal parti részen, a Hegyrejáró-dűlőből BD időszakra keltezhető grafitos töredék és turbán-tekerceses tálperem,⁶³ a Székesdűlő nyugati szélén lévő Parlag nevű dűlőrészről pedig síkozott peremtöredékek és kannelúrázott válltöredékek ismertek.⁶⁴ A 2000-ben a Székesdűlő központi, legmagasabb részén meginduló feltárásokig azonban az Óceán-árok jobb parti zónája nem volt nyilvántartott őskori régészeti lelőhely.

Területünkől nyugatra, a Duna jobb parti régiójában és főként a főváros területén is egyre nagyobb számban kerülnek elő az erre az időszakra datálható településrészletek.⁶⁵ E helyütt csak a III. kerület Flórián téri leletegyüttest emelnénk ki, amelynek státuszszimbólumként is használt, egyedi kígyószárú tűje régióknak a Bakony-vidéki csoporttal fennálló szoros kapcsolatát reprezentálja.⁶⁶

31. kép: A lelőhely ábrázolása az első katonai felmérés térképén

A 2000. év nyarán a Budapesti Történeti Múzeum Ős- és Népvándorlaskori Osztálya az Auchan bevásárlóközpont és parkolójának építését megelőző munkálatok során mintegy 65.000 m²-nyi területen több egyéb periódus emlékanyaga mellett a korszak egyik, talán legjelentősebb településének feltárását végezte el.⁶⁷ A lelőhely a Duna folyó mai medrétől keleti irányban mintegy 500 méterre, egy felső-pleisztocén eredetű, észak-északkelet-dél-délnyugati irány-

ban 1250 m hosszan, mintegy 250 m szélességben elnyúló dombháton létesült, ami az első katonai felmérés térképén is kiválóan látszik.

A 19. század második felében Csőrszakai-dűlő néven ismert⁶⁸ magaslat a Duna II.a. teraszának maradványa, amelyet később keleti irányból a Duna egyik mellékága választott le a környező területekről, kialakítván a jó megtelepedést biztosító teraszszigetet. E folyó – a mai Óceán-árok elődje – Dunakeszi város felett ágazott ki keleti irányban a főfolyamból és valahol az újpesti vasúti híd magasságában torkollott ismét bele, mi-

⁶³ TORMA, 1993. 80. 5/20 lh.

⁶⁴ TORMA, 1993. 85. 5/20 lh.

⁶⁵ V. VADÁSZ, 1992. 224.; budapesti lelőhelyek: Gellért hegy, II. Ganz utca, III. Pusztadombi út, III. Bokor utca, III. Bojtár utca, III. Békásmegyér-Vízművek, Flórián tér, XI. Sopron út, XXII. Harbor Park.

⁶⁶ KŐSZEGI, 1996. 175–181.

⁶⁷ HORVÁTH-SZILAS, 2001.; HORVÁTH-SZILAS, 2003. 5–17.; HORVÁTH-SZILAS, 2004. 209–218.

⁶⁸ *Magyar Királyság (1869–1877) (1:25.000)*, http://mapire.eu/hu/map/hkf_25e (A leltetés ideje: 2015. december 28.)

után balról a Mogyoródi-patak vizét is befogadta.⁶⁹ Múlt századi, elláposodó állapotában Falusi-tó, majd Nádas néven is ismert medre mára már teljesen feltöltődött, néhol zombékos, nádasos részek tarkítják.

A késő bronzkori település a geomorfológiai adottságokhoz igazodva a dombhát kiemelkedő részén helyezkedik el. Keleti és nyugati irányban a teraszszigetet határoló, fentebb említett mélyebb területek határolják. Déli irányban a lassan süllyedő térszínen az M0 autópáttól délre, a Székes-Nádasnál, a Homoktövis-lakópark és az Aquaworld Resort üdülőközpont területén ért véget,⁷⁰ északi határa a mai körforgalomtól délre húzódott.⁷¹ A homokos dombhát kisebb mélyedésekkel, belső oldalágakkal tagolt, amelyek ártéri mélyedések, gátak elmozdulása révén keletkeztek.⁷²

A késő bronzkori település mintegy 1200 régészeti objektuma alapvetően tároló- és hulladékgyűjtő, agyaggyűjtő gödörkomplexumok, valamint cölöpvázás épületek és a település szélén ásott kutak maradványai voltak. A komplex környezetrekonstrukció megvalósításához a településen előkerült régészeti leletek vizsgálatán kívül elvégeztük a település állatcsontanyagának vizsgálatát, a bronzkori kutak faanyagának faj-, dendrokronológiai analízisét és C14-es kormeghatározását, valamint az egyik kút betöltésének archaeobotanikai vizsgálatát is.

32. kép: A késő bronzkori település kiterjedése Dunakeszi területén

33. kép: Ívelt oldalú cölöpvázás épület feltárás közben (Dunakeszi–Székesdűlő)

Cölöpházak. A Dunakeszi–Székesdűlőn ismertté vált épületmaradványok szerkezete, tájolása az akkori helyi, Duna menti klimatikus viszonyokra és a korszak farmszerű gazdálkodási módjára

⁶⁹ TORMA, 1993. 75.

⁷⁰ Horváth M. Attila próbafeltárása 2002-ben. HORVÁTH, 2003. 129–130.

⁷¹ Reményi László 2004. évi feltárása. KOROM–REMÉNYI, 2005. 205.

⁷² KOROM–REMÉNYI, 2005. 199.

utalnak. A település feltárt részén mintegy 60, az uralkodó szélirány-
nak megfelelően egységesen észak-északnyugat-dél-délkeleti tájolású
cölöpszerkezetes építményt dokumentáltunk. Mindezekből mára azon-
ban csupán a tetőszerkezetet tartó függőleges oszlopok helyei marad-
tak meg (cölöplyukak), így ezekből következtethetünk az egykori épü-
letek formájára.

34. kép: Paticsfal szerkezeti vázlatja

ták be, amit törekkkel, pelyvával soványított agyaggal tapasztottak be, ugyanakkor nem kizárt a deszkafal alkalmazása sem.

Az építmények relatív, illetve abszolút kora régészeti és természettu-
dományos módszerekkel határozható meg, ám e jelenségek feltárásuk so-
rán – lelőhely-szituációtól függően – ritkán szolgáltatnak e vizsgálatokra
alkalmas tárgyi és szerves leletanyagot. Régészeti módszerekkel a korra
az esetlegesen a cölöplyukakból előkerült kisszámú, vagy az egyértelmű-

35. kép: A Dunakeszin előkerült ívelt
oldalú épület rekonstrukciója a
Százhalombattai Régészeti Parkban

Az épületek alapozását többek
között a talajviszonyok, a nedves-
ségtartalom és az ezzel összefüg-
gésben lévő talajvízszint, valamint
a lakosság életmódja, annak mobi-
litása befolyásolta.⁷³ Az épületek
különböző felmenő részeinek ki-
alakítása, így a tetőzet dőlésszö-
ge, annak héjazata, az épület fal-
szövege elsősorban az időjárási
körülmények függvénye.⁷⁴ Utóbbi
legnagyobb valószínűséggel ún.
paticsfal volt, amelynél az osz-
lopok között vesszőfonattal fon-

ták be, amit törekkkel, pelyvával soványított agyaggal tapasztottak be,

en az épületekhez köthető egyéb
objektumok nagyobb mennyisé-
gű leletanyaga, illetve az épületek
egymáshoz, valamint egyéb, pon-
tosabban keltezhető objektumhoz
való viszonya alapján tudunk kö-
vetkeztetni.

A cölöpvázás építmények közül
legnagyobb számban az egysze-
rűbb szerkezetű két cölöpsoros,
3-3, 4-4 (4-5 x 2,5 méter), illetve
7-7 (3,5 x 12 méter) cölöplyuk-
ból álló, valószínűleg gazdasági

⁷³ Eszerint földbe vájt, cölöpvázás földfelszíni (cölöpalapos, alapárkos, gerendatalpas vál-
tozatok) és cölöpökön álló épületeket ismerünk az őskor különböző periódusaiból.

⁷⁴ Régióinkban a tetőzet 60-120 fok között mozoghat, ideális esetben 90 fokos szöget
zár be. Héjazatát tekintve a nád-, sás-, kéreg- vagy szalmaborítás a legelterjedtebb.
A falszövet fában gazdagabb időszakban és területen a boronafal, fában szegé-
nyebb területen a paticsfal, sárfal.

rendeltetésű (csűr, tárolóhelyiség, istálló) építmények fordulnak elő a telepen. Lakóépületek maradványai lehetnek a kb. harmadannyi, három párhuzamos cölöpsorral rendelkező, 16-23, 5,5 x 7,5 méter alapterületű struktúrák, amelyeket a három cölöpsor alapján ágasfás-szelemenes tetőszerkezettel rendelkező épülettípusként rekonstruálhatunk. Ezen belül is elkülöníthető egy, az északnyugati végénél félkörívben záródó változat, amely térben és időben is helyi jellegzetességnek tekinthető a középső-európai késő bronzkor favázis építészetében.

Településszerkezeti, építészettörténeti szempontból a településünkkel rokon lelőhelyek közé sorolhatjuk a Börcs–Paphomlok-dűlői, a Balatonmagyaród–Hídvégpusztai, az alsólakosi/Donji Lakos-i (Szlovénia) és az Óföldrék–Gencsháti stb. településeket,⁷⁵ amelyek alapján a késő halomsíros-kora urnamezős, valamint az idősebb urnamezős időszakban egy települési struktúrában is megmutatkozó egységes kép kezd kibontakozni.

36. kép: Deszkaszerkezetes rováskút bontás közben (Dunakeszi–Székesdűlő)

Kutak. A feltárás talán legnagyobb jelentőségű leletegyüttese a település vízellátását biztosító három kút, amelyek magas szintű ácsmesterségbeli tudást igényelő, fából kialakított bélése – a magas talajvízszintnek és az oxigéntől elzárt környezetnek köszönhetően – csaknem teljes épségben megőrződött. E kutakat hidrogeológiai szempontok által meghatározott helyeken, azaz általában nem a telepek központi, a környezetből kiemelkedő magasabb részein, hanem annak alacsonyabb, perifériális,

az egykori Duna-mellékág akkorra már részben feltöltődött, magasabb talajvízszinttel rendelkező, mocsaras, térszíni zónáiban létesítették.

Két kút (568., 2339. obj.) négyzetes aknáját hasított tölgyfadeszkákkal bélelték, amelyeket trapéz és négyzetes csapolásokkal, némely esetben a szélesebb deszkát átlukasztva rögzítették egymáshoz. Az 568-as kútnál ily módon 11 deszkasort lehetett dokumentálni, az akna szélén pedig több, a kút felépítményére utaló cölöplyuk nyoma is megfigyelhető volt.

Fenekéről egy, a víz kiemelésére szolgáló teljesen ép fekete, polírozott felületű, pereme alatt négyoldalt 3-3 helyen átlukasztott, kétfülű edény került elő.

⁷⁵ Börcs–Paphomok-dűlő: FIGLER, 1996. 11–12.; Balatonmagyaród–Hídvégpuszta: HORVÁTH, 1994. 219–235.; Alsólakos/Donji Lakos: DULAR–ŠAVEL–HVALA, 2002.; Óföldrék–Gencshát: *Az ELTE Régészettudományi Intézetének feltárásai az M43-autóút Csongrád megyei szakaszán*. <http://regeszet.elte.hu/m43> (A letöltés ideje: 2017. február 12.)

37. kép: Bodonkút bontás közben
(Dunakeszi–Székesdűlő)

különíteni, ám mivel sem hazánkból, sem a környező területekről nem ismerünk összefüggő szil-kronológiát, pontos kora e módszerrel jelenleg még nem állapítható meg. A fa anyagából vett minták radiokarbonos vizsgálata a kút építési idejét Kr. e. 1420–1260 közé helyezi.⁷⁷

Építését néprajzi párhuzamok alapján rekonstruálhatjuk. E szerint a túlnyomórészt idős fát a kivágása után az ágazásnál levágták, a törzset pedig többnyire kettévágták. Belsejét égetéssel és szerszámok segítségével gondosan kivájták, felületét simára faragták. Az ehhez használt eszközök vágásnyomai a dunakeszi példányokon is jól láthatók. Ezt követően a faalkatrészeket leeresztették a kiásott gödörbe és egymáshoz erősítették azokat, a gödör fala és a kút bélése közé pedig statikai okokból földet tömködtek vissza. Mindez Székesdűlőn jól dokumentálható volt, és e földrétegbe a környező területek telepnyaga is belekerült, datálva a kút készítésének idejét.

A kisebb faelemekből összeállított (deszka-, kasszerkezet) kutakkal szemben esetünkben a rendelkezésre álló fatörzs magasságától erősen függött a kútakna mélysége. Mégis problematikus lehet a törzs egykori magasságának meghatározása, ugyanis állapotát a mindenkori talajvízszint ingadozásai nagy-

A legkülönlegesebb típus azonban egy, a néprajzi párhuzamokból jól ismert ún. bodonkút (bödön) volt, amely kezdetlegesebb, ugyanakkor szerkezetéből kifolyólag viszonylag ritka kútfajta. A Dunakeszin feltárt bodonkút kiváló állapotban megmaradt 70 cm átmérőjű gyűrűjét egy idős szilfa (*Ulmus sp.*) törzséből vájták ki.⁷⁶

A kútgyűrű dendrokronológiai vizsgálatát Grynaeus András végezte el, aki 54 évgűrűt tudott el-

38. kép: A bodonkút rajza és rekonstrukciója (Dunakeszi–Székesdűlő)

⁷⁶ DR. BABOS KÁROLY (ELTE Növényrendszertani Tanszék) meghatározása.

⁷⁷ A vizsgálatokat az ATOMKI (Debrecen) végezte.

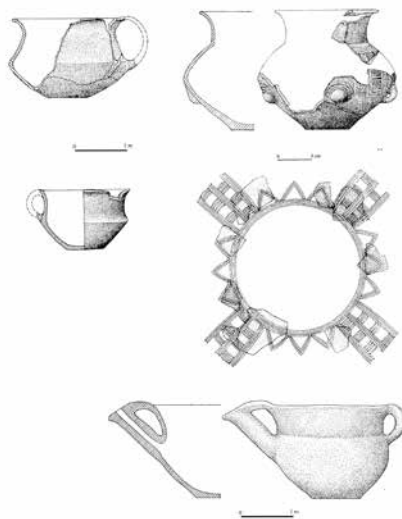

ban befolyásolták. Ennek ellenére a Dunakeszin feltárt fatörzs a dokumentált 180 cm-nél nem sokkal lehetett hosszabb, mivel felső szétnyíló része már az ágazat indulására utal. A kút kávája esetünkben gyakorlatilag a fatörzs kiálló része volt, amely épen maradt példányoknál 60-120 cm magas lehetett,⁷⁸ és valamilyen szerves anyaggal fedhették le. A székesdűlői kút pereme valószínűsíthetően az egykori járósínt alatt helyezkedett el, így a használatához annak lépcsős megközelítését is ki kellett építeni. Talán ennek maradványa lehet a megmaradt munkagödör szokatlanul nagy, csaknem 4 m-esre kiszélesedő szája.

A kutat feliszapolódása után a telep lakói hulladékgyűjtőként használhatták, ugyanakkor rituális cselekmények színtereként is szolgálhatott.⁷⁹ Betöltéséből többek között

40. kép: Szájukkal lefelé fordított edények egy áldozati gödör betöltésében (Dunakeszi–Székesdűlő)

39. kép: A bodonkút betöltéséből előke-
rült leletanyag részlete
(Dunakeszi–Székesdűlő)

egy bekarcolt, mészbetétes díszítésű füles edény, egy kiöntőcsöves bögre és kettőskónikus testű füles csészék kerültek napvilágra.⁸⁰

E kúttípus legkorábbi példányai Európa területén már a neolitikumból ismertek,⁸¹ de a bronzkor időszákból is több emléket ismerünk (St. Moritz/Svájc, Berlin–Lichterfeld/Németország⁸²), néhány éve pedig egy, az avar korból származó bodonkutat is feltártak.⁸³

A telep lakói a takarmányt, a gabonát és egyéb élelmet a földfelszínen álló csűrökben, valamint az épületek tetőterében tárolhatták, de megfigyelhettünk gödrökbe

⁷⁸ GÖNCZI, 1905. 8–9.

⁷⁹ SEBŐK–FARAGÓ, 2013. 29–79.

⁸⁰ SZILAS, 2002. 291–303.

⁸¹ KIRÁLY–TÓTH, 2015. 213–225.

⁸² ZÜRCHER, 1973. 52–64.; MÜLLER, 1964.

⁸³ GALLINA, 2002. 79–80.

helyezett hatalmas, plasztikus bordákkal és fogóbütykökkel ellátott terménytároló hombárokat is. A telepen folytatott rituális cselekményekre utal az 1709-es, méhkas alakú objektum, amelybe talán építési áldozatként három, szájával lefelé fordított ép edényt helyeztek.

Minden bizonnyal a település szélét jelezhette az az alig 10-20 cm mély, 20-30 cm széles, több mint 300 méter hosszan követhető árok, amely északnyugati ívénél egy bejáratral is rendelkezik. A dombhát közepén keresztirányban futó kettős árokrendszer kora azonban bizonytalan.

41. kép: Késő bronzkori bekarcolt díszű hombáredény (Dunakeszi–Székesdűlő)

nyek, bütykös peremű, bordadíszes hombárok, gömbös, illetve kettőskónikus füles bögrék, csücskös peremű tálak.

43. kép: Késő bronzkori, mészbetéttel kitöltött, bekarcolt díszű, fekete, fényezett felületű edény (Dunakeszi–Székesdűlő)

Leletanyag. A település kerámiaművességének termékei között megtalálhatók a tradicionális, a halomsíros kultúra klasszikus időszakára (Reinecke BB2-C) jellemző kihajló peremű, bekarcolt díszű tárolóedények, hengeres nyakú, ívelt vállú, urnaszerű edé-

42. kép: Késő bronzkori kétfülű tárolóedény (Dunakeszi–Székesdűlő)

Az edények felületét több esetben gazdagon, bekarcolt sraffozott háromszögekkel, zászlódíszszel, bekarcolt vonalkötegekkel, inkrusztációval (mészbetéttel) díszítették.

Ugyanakkor megjelennek benne a Bakony vidéki halomsírok, a németbányai tell telep anyagával fémjelezhető késő halomsíros-kora urnamezős időszak (Reinecke BD első fele) kerámiatípusai is, így a talpas poharak, árkolt hasú edények, kónikus csészék.

A bodonkút betöltésének zárt leletanyaga jól reprezentálja a település fennállásának időszakát. Építési, használati idejéhez, majd hulla-

dékgödörként funkcionáló fázisához, valamint későbbi természetes feltöltődéséhez kötődő töredékek alapján korát a Reinecke BD periódus elejére tehetjük. A település leletanyagával összhangban a kút betöltésének anyagában a halomsíros eredetű stílusjegyek mellett tehát már a korai urnamezős formák is tetten érhetők.

A fordított csonkakúpos hasú, kihajló peremű, öblén lefelé álló füllel rendelkező urnaszerű edény helyi, Kárpát-medencei eredetű, már a halomsíros kultúra legkorábbi leletgyűjtéseiben megtalálható. Az edény vállán található árkolt bütykök és bekarcolt V alakú díszítés helyi, középső bronzkori eredetű, de igazából a koszideri időszakban, majd a klasszikus nagy alföldi halomsíros temetők idején válik népszerűvé. Ezzel szemben a vízszintesen bekarcolt vonalakkal kitöltött szalagok a cseh–oberpfalzi halomsíros körben gyakoriak, ahol általában hengeres nyakú edények vállát, talpas tálak hasát díszítik.⁸⁴ A díszítésmód a Kárpát-medencében – ha jóval ritkábban is, de – szintén előfordul (Tápé, Tiszafüred⁸⁵).

A kút használatával közvetlen összefüggésben talált kiöntőcsöves bögrék igen fontos keltező értékkel bírnak, ugyanis a halomsíros kultúra teljes időtartama alatt használatban voltak, és – bár kissé átalakult formában – az idősebb urnamezős kultúra idején is ismerték azokat. A Reinecke B2-C korú sírokból előkerült példányai⁸⁶ minden jel szerint libációos rítussal (áldozati ivás az istenek és a halottak tiszteletére) összefüggésben kerültek a halottak mellé. A legszorosabb formai kapcsolatot ugyanakkor a németbányai telep Reinecke BD első felére keltezhető leletkörnyezetből előkerült és rekonstruált bögréje mellett⁸⁷ a fázis morva területen található névadó lelőhelyén, a blučinai temető egyik sírjában⁸⁸ talált hasonló edénnyel mutatja.

Az ívelt hasú, széles, de rövid, tölcséresedő nyakú, hasvonalán füllel ellátott, már a mélytálformához közelítő darab leginkább a Dunántúl Reinecke BD korú anyagában van jelen,⁸⁹ de megtalálható a Dráva mellékén és morva területeken is. Hasonló módon jellemezhetőek a kettőskónikus füles csészék, amelyek már Reinecke BC környezetből ismertek,⁹⁰ de számuk a késő halomsíros periódus alatt nő meg.⁹¹ A kónikus nyakú, vállon ülő füllel rendelkező edény ritka a halomsíros leletanyagban, megléte az északkeleti irányból szomszédos pilinyi kultúra hatásának tudható be.

⁸⁴ ČUJANOVA-JÍLKOVA, 1970. Taf. 3/15,16, 14/19, 15/10.

⁸⁵ Tápé: TROGMAYER, 1975. Taf. 10. (106. sír); Tiszafüred: KOVÁCS, 1975. Taf. 17. (172. sír)

⁸⁶ Tápé: TROGMAYER, 1975. Taf. 41. (458. sír); Százhalombatta: POROSZLAI, 1993. 9–22. (9. kép)

⁸⁷ ILON, 1996. Taf. 10/4.

⁸⁸ TIHELKA, 1969. XLI/1.

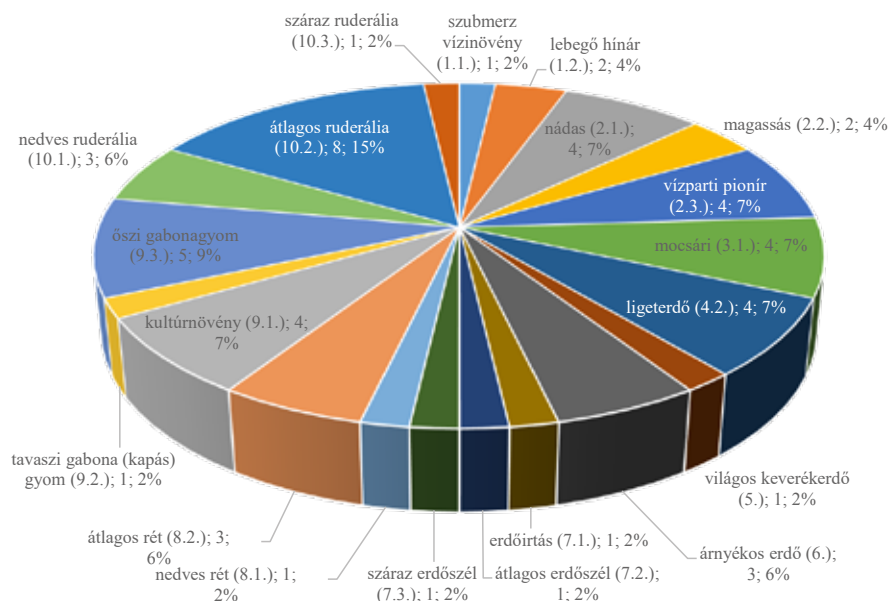
⁸⁹ Czerszegtomaj: KŐSZEGI, 1988. Tab. 2/9.; Koroncó–Bábota: KŐSZEGI, 1988. 5/1.; Isztimér: KUSTÁR, 2000. Taf. 10/10.

⁹⁰ Tápé: TROGMAYER, 1975. Taf. 28. (Grab 320.), Taf. 56. (Grab 675.), Kiskőrös: KŐSZEGI, 1964. 3–15. (Tab. 1/3.)

⁹¹ KUSTÁR, 2000. 2/3, 11, 12.

A lelőhely megmunkált csonteszközei⁹² közül említést érdemel egy szarvasmarha-lábközépcsontból készített vakaró töredéke, valamint egy átfúrt jobb oldali kiskérődző-sípcsont. Ugyanezen korszakból való egy szintén átfúrt kiskérődző-orsócsont, amelyen kopásnyomokat nem lehetett megfigyelni, azaz esetenként használhatták, és valószínűleg nehezeként funkcionálhatott. Egy kiskérődző bal oldali sípcsontjából készített, bőrmegmunkálásra használt csontárról a felületen és a fogó végén látható kopásnyomok és kifényesedés alapján megállapítható, hogy hosszú ideig volt használatban. Félkész terméknek tarthatjuk azt a gímszarvas agancsának vendégágából faragott üreges hengert, amelyet valószínűleg téglaként használhattak.

Archeobotanikai eredmények.⁹³ Igen fontos klíma- és vegetáció-történeti adatokat szerezhettünk a Gyulai Ferenc által végzett archeobotanikai vizsgálatok során. A Dunakeszi–Székesdűlőn feltárt késő bronzkori bodonkút növénymaradványainak meghatározása a kút betöltésének különböző szintjeiből vett, mindösszesen 44 kg-nyi minta szitatorozaton keresztüli kiiszapolása során nyert szerves anyagok (mag- és termésmaradványok) vizsgálatán alapult. E maradványokat a kút – szerencsés módon – nedves, oxigéntől mentes környezete igen jó állapotban őrizte meg, aminek köszönhetően 46 különböző faj elkülönítése történ-

1. diagram: A növényfajok ökológiai csoportosítása
(készítette: Gyulai Ferenc)

⁹² Csippán Péter kutatásai.

⁹³ GYULAI, 2002. 305–311.

hetett meg. Így Székesdülő a Kárpát-medence természetes flóraalkotó fajokban egyik leggazdagabb őskori lelőhelyének számít, ahol a gabonafélék és gyomnövények mellett igen magas az egykori természeti környezetből származó fajok száma is.

Az itt megtalált gabonafélék faji összetételükben és arányaikban beleillenek a korszak Kárpát-medencei leletgyűjtéseinek eddigi eredményeibe. Legnagyobb számban a köles maradványai kerültek elő, de számottevő mennyiségben találjuk meg benne az árpa, valamint a pelyvás búzák (tönke és alakor) szemterméseit is. Fontos megfigyelés, hogy valamennyi vizsgált maradvány már tisztított, azaz felhasználásra előkészített állapotban volt. A különböző ún. gabonagyom-társulások fajai elsősorban őszi vetésű gazdanövényre utalnak, amelyek magas növésűek, így azokat kb. kétharmad magasságában arathatták. E munkafolyamatot a korszak bronz leletgyűjtéseiből is jól ismert nyélnyújtványos sarlókkal végezhették. Mindezen információk letelepült, növénytermesztéssel is foglalkozó lakosság meglétére utalnak.

A dokumentált fajok döntő többsége azonban nem termesztett volt, ezek az egykori környezet és klíma rekonstruálására alkalmasak. Egy részük, mint például a vadalma (*Malus silvestris*), hamvas szeder (*Rubus caesius*), mogyoró (*Corylus avellana*), húsos som (*Cornus mas*), fekete vagy fürtös bodza (*Sambucus nigra/racemosa*), ligeti szőlő (*Vitis vinifera* subsp. *silvestris*) fogyasztásra is alkalmas volt. Ugyanakkor előfordulnak bennük különböző fűszernövények (pl. szurokfű [*Origanum vulgare*] és gyógynövények is, mint az orvosi füstike [*Fumaria officinalis*], az orvosi pemetefű [*Marrubium vulgare*], nagy csalán [*Urtica dioica*]), amelyek rendeltetésszerű használata is elképzelhető. A hallucinogén anyagokat is tartalmazó fajokat, pl. a bolondító beléndeket vagy a csábítófűt (*Hyoscyamus niger*) stb. akár drokként, vagy méregként is felhasználhatták.

A kút betöltésében talált növénymaradványok egy másik része a késő bronzkori településhez közeli, nagy kiterjedésű nyílt vizes, nádasos, lápi, valamint legeltetésre alkalmas réti környezetre utal. A leletanyagban magas számban megjelenő ún. ruderális vagy taposásos gyomnövény-társulásokból származó fajok pedig a késő bronzkori település életterének nagyságáról árulkodnak.

A kút betöltésének különböző szintjeiből vett minták mennyiségi és minőségi elemzése, valamint az objektum régészeti-rétegtani vizsgálata a víznyerő hely élettörténetéről árulkodik. A kút aljából, -240 cm-ről vett mintában még alig néhány növényfajt találtunk (gabonafélék, gyűjtögetett növények) viszonylag kevés régészeti leletanyaggal, a kút használati idejéből. A -200 cm mélyről vett mintában növekvő számú termesztett és vad haszonnövények a település fénykorával függhetnek össze. A -160 cm-ről származó mintában ugyan tovább növekedett a haszonnövények száma, de már feltűnnek egyes mocsári növények is, ami egy nedvesebb periódus következménye lehet. Itt nő meg számottevően a régészeti leletanyag mennyisége is, amely a kút rendeltetésszerű használatának lezárására utalhat. Innentől szemétdörként funkcionált, de elképzelhető,

hogy e tárgyi anyag rituális okokból került a kútaknába. A -120 cm-ről származó mintában már alig találni kultúrnövény maradványát, szemben a nyílt vízi fajokkal és a leletanyag mennyisége is erősen csökken. Ekkorra tehető a telep életének megszűnése, amely egyéb tényezők mellett a csapadékosabb időjárás következménye is lehet. A -100 cm-ről vett mintában már alig vannak maradványok, a benne lévő régészeti leletek már másodlagosan kerülhettek oda.⁹⁴

Archeozoológiai vizsgálatok. A késő bronzkori halomsíros időszak csontanyagának értelmezését Csippán Péter végezte el. A 88 objektumból regisztrált 1394 töredék fontos tendenciákat mutat az őskori állattartási és étkezési szokásokat illetően. A vizsgált anyagban – a korábbi korszakokhoz hasonlóan – egyértelműen a szarvasmarha és kiskérődző dominancia figyelhető meg. A legszembeütőbb jelenség ugyanakkor a sertéscsontok gyakoriságának növekedése, arányainak változása egyértelmű a szarvasmarháéhoz és a kiskérődzőkéhez képest, ami minden bizonnyal a szubboréális időszak hűvösebb és csapadékosabb időjárásával függhet össze.

A vadfauna tekintetében a legváltozatosabb és legnagyobb számú csonttöredéket a lelőhely késő bronzkori leletanyaga tartalmazta, bizonyítva ezzel a vadászat és a halászat fokozódó jelentőségét a tárgyalt időszakban.

1. táblázat: A késő bronzkori állatcsontok faj szerinti eloszlása (készítette: Csippán Péter)

Faj	Töredékszám	%
Szarvasmarha (<i>Bos taurus</i> L.)	383	50,0
Juh (<i>Ovis aries</i> L.) v. kecske (<i>Capra hircus</i> L.)	164	21,4
Sertés (<i>Sus scrofa</i> dom. L.)	83	10,83
Ló (<i>Equus caballus</i> L.)	19	2,48
Kutya (<i>Canis familiaris</i> L.)	3	0,39
Háziállatok:	652	
Őstulok (<i>Bos primigenius</i> Boj.)	6	0,78
Gímszarvas (<i>Cervus elaphus</i> L.)	19	2,48
Európai őz (<i>Capreolus capreolus</i> L.)	9	1,17
Vaddisznó (<i>Sus scrofa</i> L.)	9	1,17
Farkas (<i>Canis lupus</i> L.)	1	0,13
Mocsári teknős (<i>Emys orbicularis</i> L.)	8	1,04
Hal (<i>Pisces</i> sp.)	2	0,26

⁹⁴ GYULAI, 2002. 305–311.

Folyami kagyló (<i>Unio</i> sp.)	5	0,65
Tányércsiga (<i>Planorbarius corneus</i> L.)	43	5,61
Mocsári csiga (<i>Limnaea stagnalis</i> L.)	1	0,13
Csiga (<i>Gastropoda</i> sp.)	9	1,17
Vadállatok:	115	
Meghatározott töredékek:	766	100
Nem meghatározott töredékek:	630	
Összesen:	1394	

+ 2 db ember (*Homo sapiens sapiens*) csont-, és 3 db gímszarvasagancs töredék is előkerült.

A vadászott állatok maradványainak élőhelyek szempontjából történő vizsgálata támpontot nyújthat a település makrokörnyezetének paleoökológiai rekonstrukciójához. Ezek alapján a Dunakeszi Székesdűlőn feltárt őskori település gödreiből előkerült vaddisznó, gímszarvas, európai őz, farkas és őstulok csontjainak relatív nagy száma ligetes és zárt erdők közelségét mutatja. Bár ezen fajok némelyike elég nagy alkalmazkodóképességgel bír, együttes jelenlétük meghatározó. A késő bronzkor időszakában legnagyobb számban vadászott többhasznú (hús/agancs/csont/bőr), de elsősorban húsvadnak számító, csordában élő gímszarvas elejtése messze megelőzte más vadállatfajokét.

44. kép:
Hőtől deformálódott,
ívelt oldalú lándzsahegy
késő bronzkori
hamvasztásos sírból
(Dunakeszi–Székesdűlő)

A késő bronzkori település vízközelségére ezzel párhuzamosan a lelőhelyen talált nagyszámú folyamikagyló-héj és a halcsontok utalnak, a későbbiekben erősen mocsarasodó környezetet pedig a sok mocsári teknős és a kétféle vízcsigafaj maradványai jelzik. A mocsári teknős mellett fontos bizonyítéka ennek a tányércsiga (*Planorbarius corneus* L.) jelenléte is, amelynek 43 példánya egyetlen késő bronzkori objektumból került elő. A nagyszámú kagyló-héj és vízcsigaház mindenképpen ezen állatok nagymértékű fogyasztását igazolja. Ez azonban éles ellentétben áll az egyes objektumokban talált mocsáriteknős-páncél-, humerus-, csigolya- és lapockamaradványokkal, amelyek az égés-, vágás-, vagy egyéb feldolgozásnyomok teljes hiánya miatt inkább „tafonómiai nyereségként”, azaz másodlagosan bekerült, a rétegben áttelelő egyed(ek) csontjaiként, semmint ételmaradványként értelmezhetők.

Temető. A késő halomsíros településhez tartozó temető feltételezhetően attól északra létesült. A 2004-ben végzett feltárás során a dombhát északi harmadában szórthamvas rítusú sír került elő, amelyben egy hőtől deformálódott lándzsahegy, egy nyélnyújtványos tőr és egy karperec töredéke feküdt.⁹⁵

Mindent egybevetve: a fentebb bemutatott kút a Reinecke BC-D átmeneti időszakban Közép-Európa-szerte homogenizálódó emlékanyaggal jellemezhető késő halomsíros időszakból származik, amely a telep Dunához való közelsége folytán az átlagosnál kiterjedtebb kapcsolatrendszerrel rendelkezett. A korszak végén a Dunakeszi–Székesdúli település eddig nem ismert okból elnéptelenedik, az urnamezős fejlődés következő fázisát, a Dél-Németországtól a Tisza vonaláig, Lengyelországtól Horvátországig, illetve Itáliáig terjedő, egységes urnamezős (vagy urnasíros) kultúra időszakát már nem éri meg.

---

⁹⁵ KOROM-REMÉNYI, 2005. 204.